

Mesnevî'nin Son Hikâyesi Işığında Aşkın Anlatılamazlığı ya da Mesnevî Neden Sonlandırılmamıştır?*

Dilaver GÜRER**

Özet

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî*'sinin son hikâyesinde Çin hükümdârının kızına âşık olan üç şehzâde kardeşten bahseder. Hikâyede, iki büyük kardeş ölür. Fakat üçüncü ve en küçük kardeşe ne olduğu hususunda kesin bir sonuçtan bahsedilmez. Hikâyenin tamamlanıp tamamlanmadığı ve yedinci cilt meselesi, hikâyedeki tasavvufî sembollerin açılımı, verilmek istenen mesaj olarak aşkın anlatılamazlığı gibi konuları, daha çok ünlü *Mesnevî* şârihi Ahmet Avni Konuk'un şerhini esas almak sûretiyle makâlemizde değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Mesnevî, aşk, *Mesnevî*'nin yedinci cildi.

Abstract

The Ineffability of Love in the Light of the Mathnawi's Last Story Or Why Was the Mathnawi not completed?

In the last story of his *Mathnawi*, Rumi speaks of three prince brothers who fell in love with the daughter of the Chinese Emperor. In the story, two older brothers pass away. However, there is no definite conclusion about what happens to the third and youngest brother. In this article, relying mostly on the *Mathnawi's* commentary of Ahmed Avni Konuk, we will try to examine the issue whether the story is complete or not in the original and the question of the seventh volume of the *Mathnawi*, explanations of the mystic symbols occurring in the story and the ineffability of love as the intended message.

Key words: Mawlana Jalal al-Din Rumi, the Mathnawi, love, the seventh volume of the *Mathnawi*.

Mesnevî'nin Son Cildinin Tesbîti ve Yedinci Cilt Meselesi

Her şeyden önce, *Mesnevî*'nin son hikâyesini ve bunun için de onun altıncı ciltte bitip bitmediğini tespit etmemiz gerekmektedir. Bu konuda kısaca şunu söyleyelim: Neredeyse bütün şârihler *Mesnevî*'nin altı cilt olduğu nok-

* Bu makâle, Kültür Bakanlığı tarafından "Barışın Bayrağı Uluslararası Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Sempozyumu" adıyla 8-12 Mayıs 2007 tarihlerinde İstanbul ve Konya'da düzenlenen uluslararası sempozyumda tebliğ olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (dgurer@selcuk.edu.tr, dilgurur@yahoo.com)

tasında fikir birliği içerisinde oldukları ve h. 810 (m. 1408) istinsah târihli -ki bu Mevlânâ'nın irtihâlinden 138 yıl sonra demektir- ve *Mesnevî*'nin yedinci cildi adıyla ortaya çıkmış olan nüshanın uydurma olduğunu kesin bir şekilde delilleri ile birlikte ortaya koyarlar.¹

Gerçekten de, Mevlânâ'nın vefâtından beş yıl sonra yâni 677/1278 senesinde aslı nüshadan istinsah edilen ve *Mesnevî*'nin kâtibi Çelebi Hüsâmeddin ve Sultan Veled'in huzurlarında karşılaştırılıp düzeltilen nüshanın altı cilt olması, Sultan Veled'in altıncı cildin sonuna eklediği hâtime, Mevlânâ'nın, altıncı cildin üçüncü beyitinde *Mesnevî*'nin altı ciltten ibâret ve altıncı cildin de son cilt olduğunu belirtmesi, eski nüshaların hep altı cilt olması, yedinci cilt ile diğer ciltler arasındaki üslup ve ifâde farklılığı, yedinci ciltte Muhyiddîn b. Arabî hakkında, Mevlânâ'nın üslup ve tasavvuf anlayışı ile aslâ bağdaşmayan "şeyh-i ekfer" ifâdesinin kullanılması, Mevlânâ hakkındaki en önemli kaynak olan *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da *Mesnevî*'nin altı cilt olduğunu belirtmesi gibi, bu konudaki bütün kat'î deliller, bu cildin Mevlânâ'ya âit olmadığı yönündeki yaygın kanaati kesinlikle destekler mâhiyettedir.² Dolayısıyla, bu cildin Mevlânâ'ya âit olmadığı, *Mesnevî*'nin aslının altı ciltten ibâret ve altıncı cildin son cilt olduğu hükmünü rahatlıkla verebiliriz.

Mesnevî'nin Son Hikâyesinin Tesbîti

Mesnevî'nin son cildinin tesbîtinden sonra ikinci olarak, *Mesnevî*'nin son hikâyesini tespit etmemiz gerekmektedir. *Mesnevî*'nin son hikâyesi, nüsha farklılıkları dikkate alındığında genel olarak, 3600'lü beyitlerde başlayan ve 4900'lü beyitlerde sona eren, Çin pâdişâhının kızına âşık olan üç şehzâde kardeşin mâcerâsını konu edinmektedir. Her ne kadar bu hikâyeden sonra "Bir adamın, 'ölümünden sonra üç oğlumdan en tembeli hangisi ise malımı o alsın' diye vasiyet etmesi" adında küçük bir hikâyecik nakledilmiş olsa da, bu hikâyeciğin, "üçünün de en tembeli olan üçüncü şehzâdeye gelince; sûreti de, mânâyı da o kaptı" anlamındaki üç şehzâde hikâyesinin son beyitinin devâmı niteliğinde olduğu açıktır. O halde *Mesnevî*, "Çin pâdişâhının kızına âşık olan üç şehzâde kardeşin hikâyesi" ile son bulmaktadır.

1 Meselâ, A. Avni Konuk, bu yedinci cildin neden Mevlânâ'ya âit olamayacağını şerhinin hemen başında uzun uzun tartışır. (Bk. A. Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı ve diğerleri, İstanbul: Kitabevi, 2006, I, s. 40-48.) Bosnevî de meseleyi *Mesnevî*'nin neden altı cilt olduğu cihetinden ele alarak bunu altı maddede izah eder ve yedinci cildi reddeder. (Bk. Sarı Abdullâh Bosnevî, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, İstanbul, 1287, I, s. 150-155.)

2 Bk. Erhan Yetik, *İsmâil-i Ankaravî, Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul, 1992, s. 68-75.

Biraz önce de belirttiğimiz gibi, bu hikâye altıncı cildin 3600'lü beyitlerinde başlar ve arada birçok hikâye de anlatılmak sûretiyle, 4900'lü beyitlerde sona erer. *Mesnevî*'nin altıncı cildinin tamamı ise 4930'lü beyitlerde bitmektedir ki, yaklaşık son hikâyenin bitiminden bir 40 beyit kadar daha devam etmektedir. Fakat biz bu hikâyeciği, önceki hikâyenin devâmı niteliğinde kabul edecek olursak, bu durumda, son hikâyenin *Mesnevî*'nin en sonunda bittiğini de söyleyebiliriz.

Son Hikâyenin Özeti

Şimdi bu teknik tartışmadan sonra, son hikâyemizin muhtevâsına geçebiliriz. Öncelikle hikâyeyi ana hatlarıyla hatırlatmak istiyoruz. Hikâye,³ bir pâdişâhın üç oğluna “ülkenin falan bölgesine gidin ve orayı düzene sokun, falan bölgesine gidin ve oraya da hâkimler tâyin edin; ama sakın filan kaleye gitmeyin, onun kapısından içeri girmeyin, hattâ onun etrâfında bile dolaşmayın” diye nasihat etmesiyle başlar. Buradaki kalenin tam adı “kal'a-i zâtü's-suver”dir; Türkçede “resimli, içerisinde resimler olan kale” şeklinde ifâde edebiliriz. Üç şehzâdenin iç dünyâsında babalarının men ettiği kaleye karşı müthiş bir merak başlar. “Âdemoğlu men olduğu şeye karşı harîs”⁴ olduğu için, onlar, babalarının emir ve nasihatini dinlemeyip, atlarını men edildikleri kaleye doğru sürerler ve onun içine girerler. Kalenin içinde Çin pâdişâhının kızının resmini/portresini görürler. Üçünün de aklı başından gider, kara sevdâya tutulurlar. Günlerce, ne yapar da o kıza ulaşırız diye kara kara düşünürler. Her birisinin de derdi, düşüncesi aynıdır: Gönül ateşi. Büyük kardeş, içlerindeki dertten kurtulmanın yolunun maksatlarının peşinden çekinmeden gitmek olduğunu belirtir. Bunun üzerine, ülkelerini, analarını, babalarını terk ederek Çin şehirlerinin yolunu tutarlar.

Çin'in başşehrine varırlar. Bir süre ortalığı kolaçan etmeye, prensese ulaşmanın çârelerini araştırmaya başlarlar. Bir sonuca ulaşamazlar. Büyük kardeşin sabrı kalmamıştır artık. Mâşûkuna kavuşmak için doğrudan pâdişâhın huzûruna çıkacağını söyler. Diğer iki kardeş bunun çok tehlikeli olduğunu, bedelini hayâtıyla ödeyebileceğini ağabeylerine söylerler ve onu bu fikirden vazgeçirmeye çalışırlar, ama nâfile... Büyük kardeş “hak-

3 Bu hikâye Şems-i Tebrîzî'nin *Makâlât*'ında da *Mesnevî*'dekine benzer şekilde nakledilmektedir. (Bk. Bediüzzamân Fûrûzânfer, *Kısas vü Temsilât-ı Mesnevî*, Tahran, 1968, s. 217-219; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, Ankara, 1989, VI, s. 555-558.)

4 Alâüddîn Ali el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut, 1979, XVI, s. 113 (h. no: 44095).

kınızı helâl edin, ben gidiyorum” der ve ok gibi fırlatarak dışarı çıkar. Çin pâdişâhının huzûruna sarhoşça dalar, sarhoşça yer öper. Çin pâdişâhının ise olan bitenden önceden haberi vardır. Bununla birlikte muarraf/teşrifatçı, gelen kişinin bir şehzâde olduğunu, onun şahlığı ve şehzâdeliği terk ederek huzûra geldiğini, in’âm ve ihsan-ı pâdişâhîyi hak ettiğini vs. söyler. Çin pâdişâhı büyük şehzâdeye izzet ve ikramda bulunur, onu incitmez, bilakis okşar, gönlünü alır. O ise, şâhın huzûrunda “yedi feleği bir avuç toprakta görme”nin şaşkınlığı içinde kalakalmıştır. Kendisinde, hâlini pâdişâha arz edecek bir mecâl bulamaz. Pâdişâhın lutfu karşısında eriyip gider ve sonunda aşkıyla birlikte, aşkını söyleyemeden, mâşûkuna kavuşmadan ölür. Bütün hastalar iyileşmeyi arzu eder de, aşk hastaları ‘bu hastalığı artırın!’ diye feryat eder.

Ağabeylerinin cenâzesine küçük kardeş hasta olduğu için gidemez, ortanca kardeş gider. Pâdişâh ortanca kardeşe de lütuf ve ihsanda, izzet ve ikramda bulunur. “Sen bize yâdigârsın” diye taltif eder. Pâdişâhın iltifatı sâyesinde, onun bâtınında mânevî haller zuhur etmeye, eşyâyı başka türlü görmeye başlar. Ancak bu durum onda benlik, istiğnâ ve kendini beğenme gibi duyguların ortaya çıkmasına sebep olur. “Ben de bir şâh ve şehzâde değil miyim?! Dizgini mi niçin bu şâhın eline vermişim?! Niçin başkasının nazını çekiyorum?! Artık başka bir dükkân açma vakti gelmiştir!” gibi düşünceler bütün benliğini kaplar, nefsâniyeti tuğyan eder. Onun bu düşünce ve duygularından şâhın gönlü çok incinir. Huzûruna çağırarak ağır hakâretler eder, nîmete nankörlük ettiğini söyler. Şehzâde nefsinin azgınlığı gafletinden uyanır. Gözyaşı döker, bağışlanma dilenir. Ama bir kere şâhın gönlünü incitmiştir; şehzâde bir sene kadar yaşar, şâhın oklarından bir okun boğazına saplanmasıyla o da ölür; ama okun saplanmasından şâhın haberi yoktur!

Hikâyede sıra üçüncü şehzâdeye gelmiştir. Ne var ki, Mevlânâ bu üçüncü yâni kardeşleri içerisinde en küçük olan şehzâdeden bir beyit hâriç hiç bahsetmez. O tek beyitte de şöyle der:

“O üçüncü içlerinde en tembeli idi; sûreti ve mânâyı tamâmen o kaptı.”

Mevlânâ’nın, küçük kardeşin âkibetini niçin anlatmadığına, yâni asıl konumuza geçmeden önce, hikâyedeki ana remiz ve sembollerin tasavvufî anlamlarının ortaya konması gerekmektedir. Çünkü, bilindiği üzere, *Mesnevî*’deki hikâyelerin zâhirî anlam ve hikmetlerinin yanında mutlakâ bâtını/tasavvufî bir derinliği ve sembolizmi vardır.

Hikâyedeki Semboller

Hikâyedeki remiz ve sembollerin tasavvufî açılımlarını, son dönem Osmanlı münevverlerinden ve önemli *Fusûsu'l-Hikem* ve *Mesnevî* şârihlerinden Ahmed Avnî Konuk'a göre şöyle yapabiliriz:

“**Kal'a-i zâtü's-suver**”den (**resimli kale**) maksat, ilâhî isim ve sıfatların mazharlarını hâvi olan bu dünyâdır.

“**Oğullarını kaleden men eden şâh**”tan murat, rûh-ı küllî-i muhammedîdir.⁵

Şâhın diğer bir sıfatı olan “**baba**”dan murat, ebu'l-ervâh (ruhların babası) olan Hz. Peygamber ve onun vârisleri olan insân-ı kâmillerdir. Çünkü onlar, kendilerine tâbi olan sâlikleri âlem-i sûret olan dünyâyâ meyil ve muhabbetten men ve Hakk'a teveccühe teşvik ederler.⁶

“**Şehzâde**”den murat, Hak yolunu arayan sâliktir.⁷

“**Üç şehzâde**”den murat; ahyâr, ebrâr ve şuttâr tarîklerinde seyr u sülûklerini devam ettiren/tamamlayan mü'minler/dervişlerdir.⁸ Zîrâ bunların hepsi ebu'l-ervâh (ruhların babası) olan Hz. Peygamber'e itaatkârdırlar. Bu üç grubun dışında olan diğer insanların ruhları henüz rûh-ı hayvânî, akılları akl-ı nefsânî ve kalpleri de kalb-i cismânî mertebesindedir. Binâenaleyh bunların idrakleri tabiat ve cismâniyet âleminde müstağrak olduğundan, ebu'l-ervâh olan şâhın huzûrundan uzaktırlar.⁹

Bu üç tasavvufî eğitim tarzından **tarîk-ı ahyâr (hayırlıların yolu)**; namaz, oruç, zikir, tesbîhat, Kur'an tilâveti gibi zâhirî ibâdetler üzerinde yoğunlaşan kimselerin yoludur. Bu yol çok uzun, meşakkatli ve çok ağır ilerlenen bir yoldur. Bu sebeple bu yolla vuslata erenlerin sayısı enderdir, denir. **Tarîk-ı ebrâr (iyilerin yolu)**; mücâhede, murâkabe, muhâsebe, riyâzat, çile gibi metotlarla kötü ahlâklarından kurtulmak için uğraşan, nefs-i emmâreyi terbiye, kalbi tasfiye etmeye çalışanların tâkip ettiği usûldür. Bu yoldan Hakk'a vâsıl olanlar bir öncekine göre çok olsa da yine azdır. **Tarîk-ı şuttâr (âşıkların yolu)** ise ehl-i muhabbet ve aşkın yolu olup, bu yolun esâsı mâşuk uğrunda

5 Ahmed Avnî Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, Mevlâna Müze ve Ktp., d. no: 4772, 33. defter, by. no: 3603, konu başlığı.

6 Konuk, *age*, 33. Defter, by. no: 3678.

7 Konuk, *age*, 34. Defter, by. no: 4609.

8 Konuk, *age*, 33. Defter, by. no: 3603, konu başlığı.

9 Konuk, *age*, 33. Defter, by. no: 3654, konu başlığı.

kendi benliğinden geçmeye, nefsini ve bütün varlığını onun uğrunda fedâ etmeye dayanır. Onun için, bu yolun başlangıcı önceki yolların sonu gibidir ve bu yoldan vuslata kolayca erişilir.¹⁰

“**İçerisinden geçilmemesi istenen dünyânın kapısı**”ndan murat; kadın, mal-mülk, makam-mevkî gibi nefsin arzuladığı ve muhabbet duyduğu şehvânî şeylerdir. Bunlar, nefsânî sıfatlarından kurtulamamış olan sâlikler için çok tehlikelidir.¹¹

“**Çin**”den murat, Zât-ı Hakk’ın perdesi olan nefs-i küll ve sıfatlar âlemidir ki, rûh ve nefisten mürekkep olan cisim ile sülûk edenlerin sülûkleri bu sıfatlar dünyâsı içinde gerçekleşir ve bu hicap dünyâsı içinde, maksat olan Hakk’a vuslat yolu kapalıdır. Zîrâ bu âlem, ikilik ve sûret âlemidir. Sâlik, bu sıfatlar âleminde Hakk’a yönelmiş olarak sülûk ettiği zaman mümkün olduğu kadar, matlûbu ve maksûdu olan Hakk’a daha yakın olur. Zîrâ sıfatlar Zât-ı Hakk’ın zâhiri ve Zât-ı sıfâtın bâtınıdır. Mümkün olduğu kadar matlûba yakın olmak elbette uzak olmaktan daha makbuldür.¹²

“**Çin pâdişâhı**” sembolünün anlamı, metin içerisindeki durumuna göre değişmektedir. Meselâ 3784 numaralı beyitte ‘nefs-i küll’ kastedilir.¹³ Zîrâ nefs-i küll bu sûret âleminin mîmârı ve mutasarrıfıdır. Nefs-i küll mîmâr ve mutasarrıfı türlü türlü sûret ve şekilleri ile idrâk sâhibi olanları işkence ve ızdırâba düşürdüğü ve “çin” kelimesinin sözlükteki bir anlamı “işkence” demek olduğu için, buradaki “çin şâhı”na işkence şâhı demek de uygundur.¹⁴ Çin pâdişâhı tâbiri ile metin içinde bâzen da Hz. Peygamber kastedilir. Meselâ “biz şimdi gördük, şah başlangıçta gördü” anlamındaki 3793 numaralı beyitte böyledir. Zîrâ peygam-

10 Bu üç tarîk hakkında daha fazla bilgi için bk. İsmâil Hakkı Burselî, *Şerhu'l-Usûli'l-Aşere*, İstanbul, 1256, s. 11 vd.

11 Konuk, *age*, 33. Defter, by. no: 3659.

12 Konuk, *age*, d. no: 4773, 34. Defter, by. no: 4002, konu başlığı.

13 Avni Bey “nefs-i küll”ü şöyle izah eder: “Efrâd-ı insâniyyenin ebeveyni âdem-i hakîkî olan akl-ı küll ile havvâ-yı hakîkî olan nefs-i külldür. Bunlar cennet-i zâtta, ya'nî mertebe-i zâtta mestûr idiler. Ve Kur'ân cemî'-i esmâ ve sıfâtı câmi' olan zât-ı ulûhiyyettir. Ve suver-i müteayyine zât-ı ulûhiyyetin varlığında hayâlât ve rû'yâdan ibârettir. Ve bu keserât ve taayyünât-ı hayâliyye, çekirdeğin içindeki ağaç gibi dal budak salıverip esfel-i sâfilîne doğru uzamıştır. Ve mertebe-i zâtın hicâb i'tibâriyle uzaklaşmıştır. İşte bu ağaç Kur'ân'da mezkûr olan şecere-i mel'ûne ve matrûdedir. Ve onun meyvesi zulmet-i tabiiyyedir. Ve zulmet-i tabiiyye habbesinden buğday tânesi gibi sûretler teselsül eder. İmdi akl-ı küll ile nefs-i küll birleşip bu habbeye yaklaşmadıkça “İniniz!” (Bakara, 2/36) emriyle cennet-i zâtın âlem-i sûret ve taayyünâta nüzûl etmediler. Ve onların bu şecere-i menhiyyeye takarrübleri, zât-ı ulûhiyyette münderec olan İblîs-i vehmin nefs-i külle ve nefs-i küllün dahi akl-ı külle galebesi ile vâki' oldu ki, bu âlem-i kesâfette onların zürriyâtı olan efrâd-ı âdemiyye dahi her ân keserât-ı hayâliyyeye ve Kur'ân'daki şecere-i mel'ûneye meftûn olmuşlardır.” (Konuk, *age*, by. no: 3723, 33. Defter, konu başlığı.)

14 Konuk, *age*, 33. Defter, by. no: 3784, konu başlığı.

berlerin dünyâ hayâtındaki Hak yoluna sülûkleri nefs-i kâmile mertebesinden başlar. Diğer efrâd-ı beşerin sülûkleri ise nefs-i emmâre mertebesinden olur. Dolayısıyla peygamberler, diğer insanların çok sonra gördükleri şeyleri başlangıçta görürler.¹⁵ 4406 numaralı beyitte de, sûreti ve cismânî varlığı nefs-i küll âleminin özü, hülâsası ve ilâhî isimlerin toplamını hâiz olan insân-ı kâmil kastedilir.¹⁶

“Yedi feleği bir avuç toprakta gördü” cümlesindeki **“bir avuç toprak”**tan murat, insân-ı kâmilin bedenidir. **“Yedi felek”**ten murat, ehl-i hakikat istilâhında “âlem-i kebîr” (büyük âlem) ve “insân-ı kebîr” (büyük insan) denen güneş sistemine dâhil olan unsurlardır. İnsân-ı kâmil bedenen bu manzûmeyi teşkil eden unsurların cinsinin numûnelerini taşıdığı gibi, rûhen dahi onların hepsinin rûhâniyetlerini kendisinde toplamıştır. Binâenaleyh insân-ı kâmil nefs-i küllün ve bu insân-ı kebîrin zâhiren ve bâtinen zübdesi ve hülâsasıdır.¹⁷

“Küçük şehzâdenin hasta olması” onun “aşk hastası” yâni şuttârîlerden olduğu anlamına gelir.¹⁸

Hikâyenin Tasavvufî Açılımı

Şimdi bu semboller ışığında hikâyeyi tekrar değerlendirecek olursak, hikâyenin tasavvufî açılımı karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

“Üç şehzâde”den murat, ahyâr, ebrâr ve şuttâr meşrebinde olup, babaları mesâbesindeki Hz. Peygamber’in dinî hükümlerine bağlı ve onun vârisi olan bir insân-ı kâmile intisap ederek Hak yoluna sülûk eden üç sâliktir. Ahyâr grubundan olan birinci şehzâde zâhirî amellerine kıymet verdiği için sûretlere bağlanmış kalmış ve mânâlara teveccüh edememiştir. Bu ise sâlikin başlangıç hâlidir. Böylece en büyük şehzâde sülûkünü tamamlayamadan ölmüştür.

İkinci şehzâde ebrâr grubundandır. Bunlar kötü huyların değiştirilmesi, nefs-i emmâreyi bu huylardan temizlemeye, kalbin safvetine ve rûhun cilâlanmasına çalışırlar. Bunlara hizmetinde buldukları insân-ı kâmilin nazarı ve himmeti ile keşf-i melek, keşf-i cin, keşf-i kabir ve keşf-i zamîr (insanların içinden geçenleri bilme) gibi birtakım keşifler vâki olur. Fakat bunlar henüz nefislerinin kaydından kurtulamadıklarından, bu keşiflerden hoşlanıp kendilerinin birtakım makâmın sâhibi olduğunu zannederler. Sâlikin vasat/orta hâlini ifâde eden ikinci şehzâde, kısmen mânâyâ teveccüh etmiş olsa da,

15 Konuk, *age*, 33. Defter, by. no: 3793.

16 Konuk, *age*, 34. Defter, by. no: 4406, konu başlığı.

17 Konuk, *age*, 34. Defter, by. no: 4609.

18 Konuk, *age*, 34. Defter, by. no: 4654.

keşif ve kerâmet gibi sûretlerden ve hayâllerden alâkasını kesememiş ve grubundaki diğer sâliklerin düştüğü hatâyâ o da düşmüştür. Bu yüzden mensup olduğu insân-ı kâmilin kalbini incitmiştir. Zirâ insân-ı kâmilin yegâne çaba ve gayreti sâliki nefsinin tehlikeli geçitlerinden geçirmeye mâtuftur. Sâlikte bunun aksi vâki olunca, himmetin boşa gittiğini görüp, tabii olarak müteessif olur. İşte bu incinme yüzünden insân-ı kâmilin rûhu şehzâdenin rûhuna bir darbe-i ma'nevî vurmuş ve onu bu keşif mertebesinden düşürmüştür. Fakat o insân-ı kâmil, o darbeyi vururken sûret-i zâhire ve cismâniyyesinde bir dargınlık ve infîâl eseri göstermemiştir ki, bu da erbâbının zevkan bileceği bir acayip hâldir.

Üçüncü şehzâde ise şuttâriyelerden ve ehl-i aşk zümresindedir. “Ölmeden evvel ölünüz”¹⁹ emrine sarılarak, mevt-i ihtiyârî ile ölmüş ve sûret ve mânâdan geçerek Hakk’a vâsıl olmuştur. Bu da sülûkün nihâyetidir. Bu zümreden olanların nazarında ne zâhirî amellerinin ve ne de keşif, kerâmet ve makâmın kıymeti olmayıp, Hakk’ın hakikî varlığı karşısında bütün varlıklarını fedâ etmiş olmaları sebebiyle, Hz. Pîr bu gruba mensup şehzâdenin kıssasını meskût bırakarak *Mesnevî-i Şerif*’i tamamlamıştır. Zirâ ne aşkı, ne mâşûku ve ne de ehl-i aşkın hâlini söz ile anlatmak mümkün değildir.²⁰ Öbür taraftan, Mevlânâ, *Mesnevî*’nin ilk beyitinden son beyitine kadar aşktan başka neyi anlatmıştır. Aslında onun sâdece *Mesnevî*’de değil diğer bütün eserlerinde anlattığı, hattâ hayâtında yaşadığı hep üçüncü şehzâdenin hâlidir.

Aşkın Anlatılamazlığı

Aslına bakılırsa *Mesnevî-i Ma'nevî* ve *Dîvân-ı Kebir*’de aşkın binlerce tanımı, binlerce anlatımı vardır. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, onbinlerce beyitlik bu iki dev eserde aşktan başka bir şeyden bahsedilmez. Her hikâyeye, her mesnevî, her gazel, her rubâî... hep aşk üzerine kurulmuştur. Ya doğrudan ya da bir sürü teşbih, istiâre, mecâz, sembol, paradoks ve diğer edebî sanatlarla hep aşkın târifi yapılmaya çalışılır, farklı tezâhürleri ile aşk anlatılır.²¹ Ama sonuçta aşkın anlatılamazlığı, dile ve söze getirilemezliği, akla sığmadığı ve aşkı anlatma husûsundaki en güzel şeyin susmak olduğu itiraf ve teslim edilir.

19 Bk. İsmâil b. b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, Beyrut, 1997, II, s. 260.

20 Konuk, *age*, 33. Defter, by. no: 4656; 34. Defter, by. no 4779, konu başlığı.

21 Bk. İbrahim Emiroğlu, *Sûfi ve Dil [Mevlânâ Örneği]*, İstanbul, 2002, s. 151–152, 199–202; Nezahat Öztekin, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Sembolik Aşk İfadeleri” (*Uluslararası Mevlânâ Mesnevî Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri* içerisinde), Manisa, 2006, s. 29–47; Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, trc. Senail Özkan, İstanbul, 1999, s. 167–196.

Aşk anlatmada insan âcizdir. Aşkın mekânı olan gönül, aşkın muhâtabı olan can ve aşkın hakîkati olan Hak anlatılabilir mi?! Aşkta kendini kaybetmiş olan âşığın hâlini dışarıdan birisi nasıl târif edebilir?! Aşk gaybıyla ilgili bir sır ve mânâ olunca zâhir diliyle nasıl tanımlanabilir?! Sevgili başkasına anlatılır mı hiç?!²² Aşk deryâsı daracık oluğa nasıl sığar?!²³ Davul sesini duymayan kulak, rumuzlu sırları ve fısıltıları nasıl duyar?!²⁴ Aşk hakkındaki bütün anlatılanlar, aşkın şerh ve beyânı ile ilgilidir; aşkın kendisinin anlatılamazlığını ya da anlatılmaması gerektiğini Hz. Pîr bâzı beyitlerinde şöyle ifâde eder:

“Aşk lafa söze sığmaz; aşk, dibi görünmeyen bir deryâdır.

Denizin damlalarını saymak imkânsızdır. Yedi deniz, o deryâya nisbette bir zerredir.”²⁵

“Ben aşkın şerhini durmadan söylesem yüz kıyâmet gelir geçer de o bitmez. Çünkü kıyâmette sınır vardır; Allâh'ın vasfı olan yerde sınır ne gezer?

Ne söylüyorsam, senin anlayabileceğin kadardır. Doğru anlayana hasretten öldüm.”²⁶

“Ben bu aşkı tamâmen değil, kısaca anlattım, Yoksa ağız ve dil kalmaz, yarıydı.

...

Bu söz her kulağa lâyük değildir, onun için yüzlerce ledün sırrından sâdece biri söylendi.”²⁷

“Âşıklık hastalığı, derdi diğer bütün hastalıklardan ayrıdır.

Âşık, Allâh'ın bütün sırlarını belli eden bir usturlab, bir ölçektir.

Âşıklık, ister nefsânî olsun, ister rûhânî olsun, sonunda bizi ötelere götürecektir bir rehber, bir kılavuzdur.

Aşk anlatmak için ne söylersem söyleyeyim, aşkın kendisine gelince söylediklerimden utanırım.

Her ne kadar, dil ile açıklaması pek aydınlık da olsa, aşkın dile düşmemesi daha aydınlık, daha güzeldir.

22 Bk. Emiroğlu, *age*, s. 128–138.

23 Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, trc. Abdülbâki Gölpinarlı, Ankara, 1992, VI, s. 354, by. 3660.

24 *age*, VI, s. 355, by. 3663.

25 Mevlânâ, *Mesnevî*, trc. Veled İzbudak, İstanbul, 2004, V, s. 236, by. 2731–2732.

26 *age*, V, s. 196, by. 2189–2190.

27 *age*, I, s. 167, by. 1758–1762.

Her bahsi yazmakta koşup duran kalem, aşk bahsine gelince dayanamadı, ortasından yarıldı.

Akıl, aşkın şerhinde çamura batmış merkep gibi, âciz kaldı. Aşkın da âşıklığın da şerhini yine aşk söyledi.”²⁸

“Aşk, iki âleme de yabancı; aşkta yetmiş iki türlü divânelik var!

Aşk, pek gizlidir ama şaşkınlığı meydanda... Pâdişahların canları bile ona hasret çekmektedir.

Aşk dini, aşk mezhebi, yetmiş iki şeriattan da dışarıdır. Pâdişahların tahtları aşka karşı alelâde bir tahta parçasından ibârettir.

Aşk çalgıcısı, semâ vaktinde şunu çalar: Kulluk bir bağıdır, efendilik baş ağrısı!

Şu halde aşk nedir? Yokluk deryası! Aklın ayağı orada kırıktır!

Kulluk da malûm, sultanlık da... âşıklık bu iki perdeden gizli!”²⁹

“Susayım, susayım da aşk, kendini kendisi anlatsın, canı besleyip büyüten, ucu bucağı olmayan bir anlatışa dalsın.”³⁰

“Kendi kemâlini yine aşk söyler, nefesini tut, dilsiz kesil!”³¹

“Geri kalanımı sana gizlice aşk söyler artık, sen Ashâb-ı Kehf gibi hem uykuda ol, hem uyanık.”³²

“Yeter artık niceye bir şu söze yamanıp kalacaksın?! Aşkın nice anlatışları var ki sözden bambaşka.”³³

Sonuç

Mevlânâ'nın hayatını vezir bir şekilde ifâde eden “hamdım, piştim, yandım” cümlesi onun aşkta pişmesini ve aşkta yanmasını ifâde etmektedir. Tutuşmaya hazır bir aşk ve harâret mâdeni olan Muhammed Celâleddîn, bir Şems kıvılcımı ile birden bire alev almış, ancak onun bitmek tükenmek bilmeyen ateşi her iki-

28 *age*, I, s. 48–49, by. 109–115.

29 *age*, III, s. 365, by. 4719–4724.

30 Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, I/201, by. 1919.

31 *age*, V, s. 329, by. 4039.

32 *age*, II, s. 355, by. 2962.

33 *age*, VII, s. 289, by. 3695.

sini birden kül etmiştir.³⁴ İşte böylece aşkta pişmenin, aşkta yanmanın ve aşkta kül olmanın dile gelmiş hikâyesidir *Mesnevî* ve *Divân-ı Kebîr*; onun dile gelmeyeni ise Mevlânâ'nın bizzat kendisidir. Yâni *Mesnevî*'nin son hikâyesindeki en küçük şehzâde, Mevlânâ'nın kendisinden başka birisi değildir.

Kaynakça

Abdûlbâkî Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, Ankara, 1989.

Ahmed Avnî Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Mevlâna Müze ve Ktp., d. no: 4740-4773; *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı ve diğerleri, I, İstanbul: Kitabevi, 2006.

Alâüddîn Ali Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut, 1979.

Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgârım Sen Ateş*, trc. Senail Özkan, İstanbul, 1999.

Bediüzzamân Fûrûzânfer, *Kıyas vü Temsîlât-ı Mesnevî*, Tahran, 1968.

Erhan Yetik, *İsmâil-i Ankaravî, Hayâtı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul, 1992.

Ethem Cebecioğlu, "Psiko-Tarih Açısından Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 14, 2005.

İbrahim Emiroğlu, *Sûfî ve Dil-Mevlânâ Örneği*, İstanbul, 2002.

İsmâil b. b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, Beyrut 1997.

İsmâil Hakkı Bursevî, *Şerhu'l-Usûli'l-Aşere*, İstanbul 1256.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Divân-ı Kebîr*, trc. Abdûlbâkî Gölpinarlı, Ankara, 1992.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, trc. Veled İzbudak, İstanbul, 2004.

Nezahat Öztekin, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Sembolik Aşk İfâdeleri" (*Uluslararası Mevlânâ Mesnevî Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri* içerisinde), Manisa, 2006.

Sarı Abdullâh Bosnevî, *Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî*, İstanbul, 1287.

³⁴ Ethem Cebecioğlu, "Psiko-Tarih Açısından Rûhî Tekâmül Mertebelerinin Mevlânâ'nın Anlaşılmasındaki Rolü", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 14, 2005, s. 35.